

De federalistische stroming in België in het begin van de XXe eeuw (1900-1914)

door Rigo DE NOLF,

Licentiaat in de politieke en sociale wetenschappen.

★

Vanaf 1900 kan men van een beginnende federalistische stroming spreken. Het is voldoende bekend dat Waalse nationalist, wallinganten, de promotors ervan waren. « Bestuurlijke scheiding is feitelijk een formule van Waalschen oorsprong ». Zo begint *Activisten* zijn eerste hoofdstuk « De bestuurlijke scheiding voor den oorlog » en voegt er aanstonds afwijzend aan toe :

« Sommigen hebben er een soort van liefhebberij van gemaakt dit denkbeeld te doen doorgaan als van de Vlaamsgezinden komende en klommen terug tot 1856 (verslag der Vlaamse Commissie), tot 1846 (vertaling van een stuk van D. Höfken in het tijdschrift de *De Broederband*), ja, tot 1840 (Blommaert in het *Kunst- en Letterblad*) (1). »

Maar geen mensch zal uit enkele sporadische en theoretische uitingen besluiten dat bestuurlijke scheiding een eisch was van de Vlaamsche Beweging. Bewijs : als in 1906 de Antwerpsche Tak van het Algemeen Nederlandsch Verbond, om de 50^e verjaring te herdenken van het instellen van de Vlaamsche Commissie van 1856, *Het Vlaamsch Programma* opstelde, verslag over de Vlaamsche grieven en hun herstel (2), gebruikte hij, in een brochure van 163 blz., maar een enkel keer den term *bestuurlijke scheiding*, en dan nog wel om te zeggen (blz. 122) : « Opdat er zelfs nooit spraak kome van een *bestuurlijke scheiding* van ons vaderland... (3) ».

Bestuurlijke scheiding is inderdaad tot nu toe nooit een uitdrukkelijke eis geweest van de Vlaamse Beweging. Uit de teksten van 1840 tot 1856 (1) blijkt toch dat de federalistische gedachte in de Vlaamse Beweging aanwezig is en als alternatief aanvaard wordt voor een toestand van ver-

drukking en rechteloosheid waarin de Vlaamsgezinden zich toen voelden.

Anderdeels vermeldt *De Blauwvoet* ook een tekst van dezelfde commissie van het A.N.V. : « De departementen in de ministeriën zullen verdubbeld worden : er zullen Vlaamsche en Waalsche afdelingen worden ingericht. De Vlaamsche zullen gelast zijn met het bestuur van Vlaamsch-België ; de Waalsche, met het bestuur van Waalsch-België (4) ».

Elk haalt uit de teksten wat bij zijn standpunt past. Uit het voorgaande wordt eveneens duidelijk dat er in die tijd nog begripsverwarring was en vooral dat men nog schrik had een kat een kat te noemen. *Het Vlaamsch Programma* vroeg wel de splitsing van de ministeries wat in werkelijkheid op bestuurlijke scheiding neerkomt, maar die term was nog taboe in Vlaamse kringen, vooral omdat de Walen het openlijk begonnen te eisen. Maar de zinspeling van *Het Vlaamsch Programma* wijst erop dat er toch al van bestuurlijke scheiding spraak moet geweest zijn. Inderdaad, Waalse en Frans-Belgische bladen hadden het vraagstuk reeds aangeroerd, o.a. in 1890 *La Réforme* en ook *La Chronique* in een opstel getiteld *Les deux Races* ondertekend Noël (5). In 1897 lanceert de

(1) Zie vorig artikel, *Res Publica*, VII, 1965, 2, blz. 141-164.

(2) Antwerpen, De Nederlandsche Boekhandel.

(3) *Activisten*, Gent, 1919, uitgegeven door het bestuur van het Vuylsteke Fonds waarin o.a. zetelden, drie Gentse professoren : C. De Bruyne, P. Fredericq en J. Vercoullie; prof. A. Vermeulen (Brussel), verder Louis Franck, minister van koloniën en Julius Hoste, Hoofdredakteur van *Het Laatste Nieuws*; zie blz. 11.

(4) *De Blauwvoet*, Orgaan van het Algemeen Vlaams Studentenverbond (A.K.V.S.), Leuven, febr. 1928, 8^e jg., nr 3, blz. 63.

(5) Zie vorig artikel, *Res Publica*, VII, 1965, 2, blz. 141-164.

Waalse dichter A. Mockel de leuze : « La Wallonie aux Wallons, la Flandre aux Flamands et Bruxelles aux Belges » ! In 1898 dringt *la Ligue wallonne* van Luik aan op federalisme.

Vanaf 1906 kan men in verschillende Waalse bladen en tijdschriften artikels vinden, die de scheidingsgedachte opwerpen en telkens duidelijker en scherper uitspreken. *De Vlaamsche Landsbond* heeft die tot in 1914 bijgehouden en samengebracht in een brochure : *Les Wallons et la Confédération de la Flandre et de la Wallonie* (6).

Bij de bespreking in de Senaat van de taalwet Vander Linden-Renkin op het Assisenhof van Brussel verklaarde de minister van justitie, Renkin op 11 februari 1908 : « Daarbij begroet ik de onweerstaanbare macht van eenen stam die zoolang gebukt ging onder vreemde heerschappij, de onuitputtelijke levenskracht van een volk, dat groot wil worden, dat door terugkeer tot de moedertaal zijn zelfbestaan wil heroveren... Gedurende veertig jaaren werden de Vlamingen behandeld als overwonnelingen (*traités comme en pays conquis*). Wij willen dat zij in het vervolg behandeld worden als vrije burgers in een vrij land » (7).

De voornaamste woordvoerder tegen de wet was de ondervoorzitter van de Senaat, de Luikerwaal Dupont die op bedaarde toon begon maar zich langzaam opwond en aldus besloot : « Al die aanmatigingen der Flaminganten bepalen zich bij een plaatskens jacht ! Het algemeen belang staat op het spel. Gij loopt gevaar de Walen er toe te brengen eerstdaags eene *bestuurlijke scheiding* te vragen, wat ik een onheil voor onze nationaliteit en voor s' lands toekomst noem ».

De Heer Fulgence Masson, volksvertegenwoordiger van Bergen, durfde op het Liberaal Kongres van april 1909 te Mechelen, hulde brengen aan de rechtvaardigheid van de Vlaamse Beweging en aan haar noodwendigheid uit liberaal oogpunt (8). Dadelijk moest hij op de muren van zijn eigen stad een plakbrief van de *Ligue Wallonne* lezen, waaruit de volgende aanhaling volstaat om de kennis van zaken, de logica en de gehele gemoedstoestand van de strijdende Wallinganten te leren kennen :

« Montois ! vous vous refuserez, comme tous les Wallons, à subir le régime sous lequel ployent, sans y être résignés, les Alsaciens-Lorrains et les Polonais. Vous n'oublierez pas que la prospérité

du pays est due, en grande partie, à l'unité nationale réalisée par la langue française, qui, d'autre part, facilite nos relations avec l'étranger. Vous proclamerez qu'il n'y a pas d'égalité entre la langue française, langue mondiale, et les idiomes flamands, et les néerlandais !

Montois, Souffrirez-vous jamais qu'on vous astreigne à connaître le patois flamand ? Le sang de vos pères ne se révolte-t-il pas en vous à cette seule pensée ? Non, Montois ! Vous boucherez vos oreilles aux lâches conseils de M. Fulgence Masson ! Vous défendrez la population de vos écoles contre les exigences absurdes des flamingants ! Vous défendrez les employés wallons de l'Etat *traités en Belges de deuxième catégorie, traqués et dépossédés au profit des flamands.* »

De Heer Masson verdedigde zich duchtig in zijn eigen blad *La Province*. Indien men, zegde hij, de Walen op taalgebied zou willen behandelen zoals de Vlamingen het nog worden, « cela ne durerait pas vingt-quatre heures. Les Flamands ont subi ce régime pendant cinquante ans » !

Dat hij dat kon doen, en later nog herhaaldelijk op allerlei vergaderingen de Vlaamse taalrechten kon verdedigen, en toch telkens weer door zijn kiezers naar de Kamer werd teruggezonden, toont aan hoe gering de invloed van de Wallinganten was. De socialistische vertegenwoordiger Demblon, en nog andere Waalse mandatarissen, om soortgelijke redenen voor verraders uitgemaakt, werden even geregeld door hun partij herkozen.

Tegenover zoveel onheil gingen dan de mannen der *Ligue Wallonne* aan uiterste middelen denken : in een tweede manifest tegen de Heer Masson verklaarden zij in mei 1909 dat er geen andere oplossing meer overbleef dan de *Bestuurlijke Scheiding*. In de schoot van de *Ligue Wallonne* van Luik werd een komitee opgericht om het zelfbestuur van de Waalse provinciën te bestuderen. Daartoe behoorden o.a. de volksvertegenwoordigers Magnette, Buisset, Troclet en Neujean.

(6) Brussel, Imprimerie du Comité d'Appui flamand, z.j., 8 blz., tijdens de oorlog door de activistische Vlaamse Landsbond uitgegeven.

(7) FREDERICQ, *Schets eener geschiedenis der Vlaamse Beweging*, Gent, deel III (1905-1908), 1909, blz. 320-323.

(8) BASSE, *De Vlaamse Beweging van 1905 tot 1930*, Gent, deel I, Vóór den Oorlog, blz. 59.

Terwijl Emile Dupont in 1908 nog terughoudend is en zijn persoonlijk standpunt niet uitdrukt, doet hij dit wel twee jaar later, waardoor het vraagstuk een ernstig en officieel karakter krijgt. Op 9 maart roept staatsminister Dupont in volle Senaat uit : *Vive la séparation administrative!* omdat er een voorstel werd goedgekeurd om aan de griffiers van zes Waalse werkrechtshraden de kennis van het Nederlands op te leggen, ten behoeve van duizenden Vlaamse arbeiders in Wallonië (9). Dadelijk namen Waalse en Brusselse bladen dit « gevaarlijk invalsleger » van zes Vlaamse griffiers tragisch op en tot verbazing van alle bezadigde lieden, bleef het niet bij dagbladschrijvers. Te Luik werd onder voorzitterschap van senator Dupont een commissie samengesteld om aan de verwezenlijking van de bestuurlijke scheiding te beginnen.

Weldra luwde echter die storm in een glas water, hoewel er ditmaal een tiental personen met gezag mee gemoeid waren. Intussen was overigens de wet over de werkrechtshraden wegens aangebrachte amendementen naar de Kamer teruggekeerd. De verplichting om Nederlands te kennen die op 9 maart door de Senaat was aangenomen, werd op 22 april door de Kamer afgeschaft en vervangen door het recht op een kosteloze vertaler. Die nieuwe maatregel werd, op een stem na, éénparig aangenomen en wel op voorstel van 4 flaminganten, de heren Franck, Augusteyns, Henderickx en Juliaan Delbeke, bij wie zich de heren Vander Velde en Denis voegden. Het was vooral Louis Franck (1868-1937) die zijn Vlaams gezinde medeleden en de hele Kamer ervan overtuigde dat die eerste en enige taalverplichting, ooit aan het Wallonië opgelegd, hoe redelijk ook, er nog één teveel was. Hij wilde zelfs de schijn vermijden van een Vlaamse inmenging in Waalse zaken.

Toch schreef een jaar later de Luikse advocaat Emile Jennissen een vlugschrift *Pour la Séparation administrative*, waarin hij de scheiding niet alleen bestuurlijk maar ook staatkundig en zedelijk wenste. Er volgden besprekingen in de pers, maar de openbare mening bleef onverschillig. Over de denkbeelden en formules van Jennissen werd in 1912 een briefwisseling tussen hem en Pol de Mont uitgegeven (10). Merkwaardig was het antwoord van Pol de Mont (1857-1931), de grote liberale flamingantische voornam, aan Jennissen :

« Ik ben geen voorstander van de *bestuurlijke scheiding* en nog minder van de *politieke scheiding*, al schrikt ze mij niet af, alhoewel de *Vlaamse Beweging* er alles zou bij winnen ». De Mont wijst ze af op dat ogenblik omdat hij niet enkel Vlaanderen bemint en de toekomst van het Vlaamse volk wil verzekeren maar omdat hij ook Belgisch patriot is.

In *La Revue Judiciaire* van 25 mei 1911 te Parijs antwoordde advocaat Pierre Avigdor dat het scheidingsvoorstel van Jennissen een zelfmoord zou zijn voor België en daarenboven schadelijk voor Frankrijk.

Omstreeks dezelfde tijd weigerde Omer Wattez (onder pseudoniem Joost) in *het Handelsblad* (mei 1911) de Waalse aktie ernstig op te nemen : volgens hem meenden de Walen het niet ernstig en was dit alles maar chantage om de *Vlamingen* te beletten hun universiteit te verkrijgen (11). Het is een feit dat de *Vlamingen*, om de *beschuldigingen* van separatisme te voorkomen in hun strijd voor de vernederlandsing van Gent, weigerden zich op dit gladde ijs te begeven.

Het is merkwaardig dat de Waalse beweging voor bestuurlijke scheiding en later zelfs de separatistische Franse beweging door officiële personen gepatroneerd wordt, zoals staatsminister Bara en Dupont, ondervoorzitter van de Senaat, terwijl van Vlaamse zijde slechts schuchtere stemmen opgaan van tweederangsfiguren.

Er was ook voortdurend spanning in de pers en elders tussen de Vlaamse en de Waalse beweging. Wanneer Basse het heeft over de onwetendheid, het onbegrip en de « kwade trouw » van de franstaligen tegenover de *Vlaamse strijd* schrijft hij dat voor de Brusselse pers, met « meer dan een overgewaaiden Franschman in hun redaktie », de *Vlaamse Beweging* niet uit welbekende geschiedkundige omstandigheden gesproken was, maar nog steeds is (*Chronique*, juni 1912) « un mouvement artificiel créé par quelques forcenés ». Af en toe werd de *Vlaamse Beweging* ook aan Duitse invloed toegeschreven, hoewel Duitsland

(9) *Aktivisten*, blz. 13; BASSE, *a.w.*, blz. 61; DE BRUYNE, *a.w.*, blz. 194; *De Blauwvoet*, blz. 64.

(10) Volgende gegevens steunen op *Activisten*, blz. 13, 14, 35; BASSE, *a.w.* I, blz. 62, 20-22, 31-33; DE BRUYNE, *a.w.* blz. 195-196.

(11) ELIAS, *Geschiedenis van de Vlaamse Gedachte*, Antwerpen, deel 4, 1965, blz. 217.

tegenover de Vlaamse Beweging tot 1914 « de grootste onverschilligheid en de ingeweken Duitsers niets dan baatzuchtige vijandigheid aan den dag legden ». De franstaligen hadden hier « *Amitiés françaises* », maar de Vlamingen geen « *Amitiés allemandes* ». Op de vergaderingen van de Flaminganten verschenen nooit Duitse overheids-personen en in hun knoospunten geen Duitse ordelintjes, « terwijl op de Fransgezinde congressen steeds Franse ministers en parlementsleden optraden en het Franse lintjes regende op de bestrijders van de Vlaamse Beweging ».

Een andere dwaling betrof het zogezegd *vrijwillig* aanvaarden van de heerschappij van het Frans door het Vlaamse volk. Alle Frans-Belgische bladen en alle Fransgezinde redenaars hielden dat vol. Hun geijkte uitdrukking was daarbij : « *adopté sans contrainte* » (of *librement*). Zo bv.

Le Soir in maart 1914 « *librement* » en dat blad voegde er de geleerde inlichting bij : « *Les Flamands ne sont pas des Germains* ». Ook de *Chronique* hielp dapper die historische ketterij verspreiden. Het moet dan zeker in een onbewaakt ogenblik zijn dat zij in mei 1914 de tekst van een dekreet meedeelde, waarin Louis XIV in 1684 uitdrukkelijk verbiedt in gerechtszaken het Vlaams te gebruiken. Verder voegt het blad er nog bij : « *Ajoutons que le 2 Thermidor an II de la République une et indivisible, la Convention renouvella la défense d'écrire tout acte public en aucune autre langue qu'en français, à peine de six mois d'emprisonnement* (12) ».

Volgens Basse werden de Flaminganten tot de meest uiteenlopende bedoelingen in staat geacht. « Nu eens wilden zij het Pangermanisme dienen, dan weer de Catholieke partij ; of ze wilden aan de Walen hun taal opdringen ; of ze handelden uit haat tegen Frankrijk of de Franse taal ; of ze wilden *Vlaanderen van Wallonië scheiden* ; of, nog eenvoudiger, ze zochten nieuwe ambten te doen inrichten, om die dan tegen goede bezoldiging te kunnen bekleden ». Deze laatste aantijging was schering en inslag van een menigte dagblad-artikels ; blijkbaar waren alleen de Fransgezinde perslui onbaatzuchtig van aard ! Het was nochtans gemakkelijk, van personen, boven alle verdenking verheven, te vernemen wat de Flaminganten wilden. Volksvertegenwoordiger, Louis Frank, maakte het nog eens duidelijk op een vergadering van de

Liberalen Vlaamschen Bond die te Antwerpen op 15 maart 1910 plaats had, en waar de gehele zaal zijn woorden toejuichte :

« Drie zaken willen wij, Vlamingen, *niet* :

1. Aan de Walen de kennis onzer taal opdringen.

2. Ons vijandelijk aanstellen, tegenover de Fransche taal en ze bannen uit Vlaanderen en uit het onderwijs (13).

3. De *bestuurlijke scheiding*.

Wat we willen is eerbied voor onze taal en eerbied voor ons volk ».

Onder de franstaligen, zowel Walen als franssprekende Vlamingen ontstaat in die periode een bijna ziekelijke bewondering voor Frankrijk, de Franse taal en cultuur. Deze neiging wordt steeds meer politiek gekleurd en wordt vlak voor de eerste wereldoorlog annexionisme van Wallonië bij Frankrijk. In het Vlaamse land waren verschillende fransgezinde organismen gesticht bv. de *Société flamande pour la Vulgarisation de la Langue française* (Gent 1898) de zgn. « *Vulgarisateurs* (14) » ; in aug. 1909 te Antwerpen, de *Ligue pour la Liberté des Langues* ; in 1910 te Brussel de *Ligue nationale pour la Défense de la langue française*. « Tijdens den strijd om de Vlaamsche Hoogeschool bestond ook de *Union pour la Défense de la Langue française à l'Université de Gand* (october 1910) ».

Andere groeperingen waren rechtstreeks of onrechtstreeks aan de invloed van Frankrijk te danken : in 1891 de *Section belge* van de *Alliance française* ; de verschillende « *Amitiés françaises* » te Brussel, Gent, Mechelen en enkele andere Vlaamse steden als Hassels en Ronse ; de Brabantse afdeling van de *Fédération internationale pour l'Extension et la Culture de la Langue française*, deze hield haar eerste zitting te Brussel in februari 1909 onder voorzitterschap van professor M. Wilmotte en benoemde tot voorzitter staatsminister Jules Lejeune. Die verenigingen richtten kongressen in van 1908 te Aarlen tot december 1913 te Brussel.

(12) Bulletin des Lois de la République, no 25, loi no 118.

(13) Bedoeld werd de *kennis* van de Fransche taal.

(14) FREDERICQ, *a.w.*, III, blz. 17-24, 14-15; BASSE, *o.w.*, I, blz. 39-48.

« Zij droegen telkens verschillende namen ; maar, afgezien van toetreders uit Frankrijk, speelden nagenoeg dezelfde personen steeds de hoofdrol ; het voornaamste doel was ook altijd de bestrijding van de veldwinnende Vlaamsche Beweging. »

Sommige zeer dubbelzinnige vriendschapsbetuigingen van Franse zijde aanvaardden de franstalige bladen met kritiekloze onderdanigheid als blijken van edelmoedige bescherming. Enkele franstalige provinciale organen werden dat soms gewaar en kwamen flink op « zoowel tegen het gebrek aan waardigheid van hun Franschdolle vrienden, als tegen den aanmatigenden toon, die men in Frankrijk dikwijls tegenover België aansloeg ».

Jules Clarette had eens in *le Figaro* welgemeende lof uitgesproken over de Belgen, « ce grand petit peuple ». Kort daarop (1909) reageerde de *Chronique* « Ouil mais pour que le « petit peuple » continue à grandir, il faut qu'il se défende contre la dépression germanique et sache se résigner à l'influence française dans ce qu'elle a de beau, de grand et de généreux. Il n'y a pas de danger que nous nous francisions jamais avec excès ».

Het bleef niet bij woorden. In 1909 gingen de *Amitiés Françaises* en soortgelijke verenigingen over tot een daad. Men zou de zegepraal vieren, die in 1792 te Jemappes door de Fransen op de Oostenrijkers werd behaald, omdat die, volgens *Le Petit Bleu*, « een der grote zegeprealen is die de Franse kultuur op het Germanisme behaald heeft ».

Maurice des Ombiaux schreef op 16 januari 1909 in *Le XXe siècle* : « A Jemappes je fêterai le génie de la France, notre patrie de langage et de culture, de cette France généreuse qui en 1830 nous assura la liberté qu'elle nous avait promise à Jemappes ».

De Walen beschouwen trouwens nu nog de Franse tijd als een glorievol tijdperk en vieren Jemappes of treuren om Waterloo, terwijl de Vlamingen die tijd steeds als een vreemde bezetting beschouwd hebben, wellicht ook omdat hun taal toen op straf verboden was. In officiële gebouwen van de stad Luik hangen nu nog aanplakbrieven over de viering van Jemappes. De Walen vereren nog altijd Napoleon, terwijl veel Vlamingen de neiging hebben dan even met Hitler te vergelijken. De Walen zijn nog altijd doordrongen van de

liberté-gedachte van de Franse Omwenteling, De Vlamingen hebben meer gemeenschapszin.

Het *Nationaal Vlaamsch Verbond* verspreidde in 1909 een plakbrief waarop de « weldaden » van de Republiek tijdens de « Franse tijd » werden opgesomd. Er werd een « Comité définitif » samengesteld uit de heren Jules Destrée, Houzeau de Lehaye, Heupgen (kamerleden), Leon Dommartin, Graaf Albert du Bois, Dumont-Wilden, George Garnir, Gérard Harry en anderen. En de viering ging door. Er waren natuurlijk ook overheidspersonen van over de grens, waaronder generaal Langlois. Graaf du Bois had hem een open brief gericht, waarin te lezen stond : « Gij, Generaal, die een Fransen degen draagt, spreek ons niet te Jemappes over onze onafhankelijkheid, verklaar niet dat de grens, die de vaneenscheuring van onze nationaliteit bekrachtigt, moet behouden worden. Wij, Walen, zijn zo zuiver Frans, als welke andere Fransen van over de grens... » De *Chronique*, die nu toch wat beschaamd begon te worden, protesteerde daar heftig tegen op 20 september 1911.

Dit alles lokte Franse buitensporigheden uit. In 1910 werd het *Conseil Municipal* van Parijs plechtig door de gemeentebesturen van Brussel, Antwerpen en Gent ontvangen. Te Brussel meende waarschijnlijk de voorzitter van die raad, de Heer Belau, zeer vriendelijk en zeer beleefd te zijn door in zijn officiële rede België « un petit coin de France » te noemen. In januari 1911 schreef een medewerker van het grote Parijse dagblad *Le Matin*, die in België had gereisd, o.a. het volgende: « ... ce flamand est une sorte de patois germanique, de jargon barbare qui méprisent les Allemands et même les Hollandais... Il est déjà inouï que des ministres gouvernant à Bruxelles, c'est-à-dire dans un quartier de Paris, se permettent de faire du patois flamand l'égal de la langue française... ».

Op verschillende manieren was er ook Franse financiële tussenkomst in België o.a. door de *Société française de Bienfaisance* voor de scholen van de Vulgarisateurs. Er was echter nog rechtstreeks Franse inmenging in onze binnenlandse aangelegenheden. Op 20 december 1912 stemde de Franse Kamer een bijzonder groot krediet voor de Franse deelname aan de Gentse Wereldtentoonstelling, omwille van de strijd « tot vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool ». De Heer Fernand David, Frans minister van handel en

nijverheid, had daar persoonlijk op aangedrongen (15): « La Chambre sait pour quelles raisons... parce que nous étions là sur un terrain où notre influence à l'extérieur est tout particulièrement mise en cause. La Chambre sait quelles sont les tendances diverses qui se disputent en Belgique... ». Na het geval van de Gentse Universiteit op zijn manier te hebben uitgelegd besloot hij: « En ce qui concerne l'instruction publique, nous avons décidé de créer surtout, avec une grande salle de conférences, toute une organisation de vulgarisation de la langue et de la pensée française ». Na deze ondubbelzinnige verklaring volgde een kort incident over: « ... un projet de loi nous demandant un contingent de croix de la légion d'honneur à l'occasion de cette exposition, comme il arrive trop souvent ».

De Frans-Belgische bladen verzwegen meestal het daarover ontvangen Havasbericht. Voor de ministeriële rede waren er een paar uitzonderingen. De *Chronique* riep op 28 december 1912 uit: « Voilà, n'est-il pas vrai, un langage censé et un noble langage »! Ze nam zelfs de Heer David in bescherming tegen de *Bien Public* die daags tevoren geschreven had: « La France montre bien qu'elle considère notre pays comme pays conquis. Quiconque n'a pas une âme de laquais ne supportera pas cette tutelle ».

De franstalige bladen wilden verdere ruchtbaarheid vermijden. Men hoopte immers ook op de deelneming van andere landen dan Frankrijk, en de *Kölnische Zeitung* van 8 januari 1913 had gesproken van een « ongehoorde inmenging ». Als de h. C. Huysmans in de Kamer vroeg of het waar was, dat Frankrijk zo goed als officieel was uitgenodigd om hier de Vlaamse Beweging te komen bekampen, verschanste zich de bevoegde minister achter twee ontkenkende brieven: één van de h. Cooreman, voorzitter van het Bestuur der Tentoonstelling, die uitdrukkelijk loochende, en een minder uitdrukkelijk schrijven van het Gents Stadsbestuur.

Alsof de bedoelingen der Franse regering nog niet duidelijk genoeg waren, meende, in maart 1913 te Nancy, de h. Ch. Legrand, voorzitter der Franse afdeling van de tentoonstelling, zijn landgenoten nog eens hun plicht op het hart te moeten drukken: « A côté d'amitiés françaises presque séculaires, vous aurez à lutter contre un élément qui ne tend à rien moins qu'à repousser

les produits français, les mœurs françaises, l'esprit français et jusqu'à la langue française elle-même. Pour les défendre, vous entamerez le bon combat et dans cet effort patriotique je suis sûr que vous aurez l'appui de cet éminent compatriote qui vient d'être appelé à la haute magistrature du pays » (16).

Dit alles werd natuurlijk door de Vlaamsgezinde pers uitvoerig en spottend besproken. Basse voegt eraan toe dat « de officiële inrichters der wereldtentoonstelling » zich lieten « bedwelmen door den rijkdom en den smaakvollen zwier der schitterende Fransche afdeeling, die ontegensprekelijk op de Tentoonstelling alle andere landen in de schaduw stelde... die Fransche roes duurde ongeveer twee jaar! » Juist zoals in 1958 als reactie op de wantoestanden op de Brusselse Wereldtentoonstelling de Vlaamse Beweging na W.O.II weer definitief in het openbaar startte zo gaf ook de herrie rond de Gentse van 1913 een flinke stoot voorwaarts. Lang vóór de opening der tentoonstelling, en later, toen ze reeds haar bezoekers ontving, zonden allerlei Vlaamse verenigingen verzoekschriften aan alle betrokken overheden, om te vragen dat Nederlands en Frans op gelijke voet zouden behandeld en vooral dat de wet van 1878 over de bestuurstaal zou nageleefd worden.

Toen de door het *Vlaamsch Handelsverbond* op 11 september 1911 verkregen belofte niet werd nageleefd, werd op 25 februari 1912 door het Verbond een *Vlaamsch Comiteit voor de Tentoonstelling van Gent* gesticht waartoe de meeste Vlaamse kringen uit alle partijen toetraden. Nadat alle pogingen om met het tentoonstellingbestuur te onderhandelen afgewezen waren, deden de Vlaamsgezinden beroep op het publiek. Overal werden protestmeetings ingericht en veel kringen stuurden een ultimatum met dreiging tot boycot. Op 19 oktober 1912 werd dan eindelijk een overeenkomst gesloten tussen de heren E. Braun (burgemeester van Gent) en Cooreman (oud-kamervoorzitter) van het bestuur en Leo Meert van het *Comiteit*, dat voldoening kreeg. Dit werd echter niet lang in praktijk omgezet. Vlaamse en Nederlands groepen kregen geen toelagen of medewerking. De uitvoering van Benoits oratorio *De*

(15) BASSE, *a.w.*, I, blz. 48-54.

(16) Bedoeld werd de nieuwe voorzitter van de Republiek, de heer Poincaré.

Schelde door de niet-vlaamsgezinde konservatorium-bestuurder, E. Mathieu, werd op allerhande manieren tegenwerkt, hoewel het een groot sukses werd. Het bestuur liet het gala-concert voor de ontvangst van de Koning en de twee jonge prinsen op 22 juni 1913 inrichten door de Franse afdeling. Deze liet dit over aan de redactie van het Parijse tijdschrift *Comoedia*, die het op 24 juni noemde « une vraie manifestation française » en erbij voegde dat « les princes de la maison royale de Belgique » aanwezig waren geweest. Deze waren echter vlak vóór het concert naar Brussel teruggekeerd.

Basse schrijft verder : « Na de rede van Minister David, na die van den Heer Legrand, na al de tergerijen van de moedwillige beheerders en hun zwerm Franskiljonsche kantoorbedienden, na den hoon aan onze eigen Kunst in den persoon van Benoit, kwam nu die nieuwe miskening van ons land, gepaard met een grove belediging onze Vorst en onze Prinsen aangedaan : de maat was vol ». Toen het 3^e programma-nummer afgelopen was begon een groep jonge Vlaamsgezinden rechtstaande den *Vlaamschen Leeuw* te zingen. Ze werden echter hardhandig buitengedreven waar ze de tentoonstelling zingend rondtrokken. De pers reageerde heftig en veel ogen gingen dan ook open (17). *Le Journal d'Anvers* (n^r 15 van 1913) duidde aan wat op een Luikse tentoonstelling in een soortgelijk geval zou gebeurd zijn : « Ces Liégeois n'auraient pas seulement protesté, mais auraient mis le feu à la boîte. Les journaux d'expression française auraient-ils alors aussi écrit des tartines entières pour prouver que ces Liégeois sont des énergumènes, des bandits, de la canaille, etc. ? Je cesse, car je me sens devenir flamingant malgré moi. » Dit laatste zinnetje laat vermoeden dat de Franse roes tenslotte aan de Vlaamsgezinden geen kwaad had berokkend.

Al deze incidenten verhitten het politiek klimaat, waarin nu de eerste federalistische bom ontplofte. Dit gebeurde in 1912 ter gelegenheid van de Kamerverkiezingen van 2 juni. Liberalen en socialisten hadden gehoopt en de katholieken gevreesd dat die verkiezingen de katholieke regering ten val zou brengen. Maar ze bleef aan het bewind en versterkte zelfs haar volstrekte meerderheid. Diezelfde avond, toen de uitslag pas bekend gemaakt was donderde Jules Destrée (1863-1936), gezaghebbend socialistisch volksver-

tegenwoordiger voor Charleroi, in een heftige redevoering tegen de Vlamingen en eiste *bestuurlijke scheiding* — la séparation administrative — om niet langer door de katholieke Vlamingen onderdrukt te worden (18). Hij vergat daarbij, dat twee Waalse provinciën op vier, hoewel de minst bevolkte, nl. Namen en Luxemburg, overwegend katholiek zijn, evenals het arrondissement Doornik. Zijn scheidingsvoorstel lichtte hij enige dagen later toe in een bezadigde brief opgenomen in *Le Journal de Charleroi*. Hij schreef o.a. : « *La Libre Parole*, meent dat ik dronken was als ik mijn redevoering van 2 juni uitsprak. Nochtans komt het scheidingsvoorstel niet van een dronkaard voort, maar van een groot, altijd gematigd rechtsgeleerde, Emile Dupont, ondervoorzitter van de Senaat... Zijn protestactie is thans die van al de Waalse harten. Zijn denkbeeld heeft sedert 2 juni bliksemsnelle vorderingen gemaakt. Wij willen niet aan het klerikale Vlaanderen verslaafd zijn. Wij willen ervan scheiden om ons eigen leven te leiden. Vive la Wallonie, indépendante et libre ! »

Geruime tijd verscheen *L'Express*, het orgaan van de Luikse radikale liberalen, elke dag met een ondertitel in vette letters : « Il y a deux peuples en Belgique. L'un ne peut être toujours l'esclave et l'autre le maître. L'un ne peut toujours commander, l'autre obéir !!! »

Het nam vurige oorlogsverklaringen op, o.a. van J. Destrée, die zich ook in zijn eigen *Gazette de Charleroi* boos maakte. In het nummer van 13 juni 1912 schreef Destrée een programmatische oproep getiteld : « *Pour une Wallonie indépendante*. *L'Express* van 19 juni bevatte niet minder dan vier separatistische artikels met welsprekende titels : *Pour la Séparation* ; *Pauvre Homme en sa Maison est Roi* (een regel uit het publiekrecht van het Prinsbisdom Luik) ; *Vers la Délivrance* ; *Les Wallons Esclaves des Flamands*. Advokaat E. Jenissen, gaf een biezonder blad uit ; *Wallons-Flamands, vers la Séparation*, met een kaart van de taalgrens en met oorlogskreten als : « C'est la guerre, une guerre au couteau, que la contrainte officielle fera peut-être devenir surnoise et d'autant plus exaspérée » !

(17) BASSE, a.w., I, blz. 55-57.

(18) *Activisten*, blz. 14-35; BASSE, a.w., I, blz. 62-72; DE BRUYNE, a.w., blz. 195-198; ELIAS, a.w., blz. 218-222.

De Brusselse korrespondent van de *Gentse Flandre libérale* werd bang voor België (of veinsde het te worden); veel Walen spraken niet alleen van scheiding, maar ook van annexatie bij Frankrijk, en daaraan hadden natuurlijk de « exigences flamingants » schuld : « la victoire cléricalle du 2 juin n'est que la goutte qui a fait déborder le vase ». Georges Lorand trad in een aantal artikels op voor Waalse Home-Rule en Buisset bepleitte in verschillende bladen, o.a. in de *Gazette de Charleroi*, de zelfstandigheid van Wallonië. Wat het herhaaldelijk opgetoverd spook van het aanvallend Flamingantisme, met of zonder de zes griffiers als voorhoede, niet hadden vermocht, vermocht nu de katolieke zegepraal : de smeulende belangstelling voor de Bestuurlijke Scheiding flakkerde plotseling op en ontvlamde een gedeelte van de tot dusver onverschillig gebleven Waalse bevolking. De provincieraden van Luik (26 juni) en van Henegouwen (12 juli) spraken zich uit, om antiklerikale redenen, voor de bestuurlijke scheiding, die van Namen (17 juli) en Luxemburg verwierp ze met grote katolieke meerderheid (39 tegen 4 stemmen en 6 onthoudingen).

Het derde Waals Kongres (de twee eerste hebben niet zoveel ophef gemaakt) op 7 juli 1912 te Luik keurde de Bestuurlijke Scheiding goed, maar de ja stemmers waren slechts 28 in getal. Volgens Professor Wilmotte, die in de *Flandre* over dat fiasco klaagde, hadden zich de meeste openbare mandatarissen niet eens de moeite getroost het kongres bij te wonen. Een andere reden tot misnoegen was dat de katolieke advokaat uit Verviers, Maurice de Miomandre, de dungezaaide aanwezigen volgens *La Chronique* « une douche » gegeven had. Die strijdende anti-flamingant bewees met officiële statistieken dat tussen 1840 en 1909 de Vlamingen één miljard 900 miljoen meer aan belastingen hadden betaald dan de Walen en dat deze nochtans op de staatsbegroting steeds bevoordeeld waren. Hij besloot dat de Walen er alle belang bij hadden *niet* van de Vlamingen te scheiden, omdat ze niet zonder hen konden. Hij werd voortdurend onderbroken en op gemor en gefluit onthaald, maar hield vol en protesteerde tegen de ordeverstoorders (19).

De Heer J. Destrée was bij dat stortbad aanwezig, maar hij schijnt er weinig door afgekoeld want enkele weken later, in augustus, verscheen zijn beruchte *Lettre au Roi sur la séparation de*

la Wallonie et de la Flandre, waarin o.a. voorkomt : « Et maintenant que me voilà introduit auprès de Vous, grâce à cette sorte de confession, laissez-moi Vous dire la vérité, la grande et horripante vérité : *il n'y a pas de Belges* ». Hij maakt een scherp onderscheid tussen Vlamingen en Walen en schrijft : « vous apercevez vite des différences profondes : le Flamand est lent, opiniâtre, patient et discipliné ; le Wallon est vif, inconstant et perpétuellement frondeur de l'autorité. Les sensibilités sont différentes : telle idée, tel récit, qui enthousiasmera les uns, laissera les autres indifférents, peut-être même leur fera horreur ».

« Non, Sire, *il n'y a pas d'âme belge*. La fusion des Flamands et des Wallons n'est pas souhaitable ; et la désirât-on, qu'il faut constater encore qu'elle n'est pas possible (20). »

In het tweede deel bespreekt hij enkele punten uit de Vlaamse beweging om daarna in het derde deel op te sommen al wat de Vlamingen aan de Walen ontnomen hebben : *Ils nous ont pris...*

1° *Vlaanderen*, waar de Waal geen beambte meer vindt die hem in het Frans te woord staat.

2° *Ons verleden*, omdat de officiële wetenschap, zelfs die van H. Pirenne, aan het Vlaamse land de eerste rol in de Belgische geschiedenis toekent.

3° *Onze kunstenaars*, omdat men Roger de la Pasture als Rogier van der Weyden voor een Vlaming wil doen doorgaan.

4° *De openbare ambten*, waarin de Walen geen plaats meer vinden, omdat ze geen Vlaams kunnen leren.

5° *Ons geld*, alsof Maurice de Miomandre niet gesproken had.

6° *Onze veiligheid*, omdat de Vlamingen voor de krijgsmacht niets voelen dan afkeer, wat de Belgische regering belet heeft de nodige voorzorgen tot verdediging te nemen.

7° *Onze vrijheid*, omdat de Vlamingen de politieke weegschaal lang de katolieke kant doen overhellen.

(19) Zijn rede verscheen later als artikel: *Contre la Séparation administrative*, in *Revue de Belgique*, n° 21, nov. 1912, blz. 967.

(20) *Revue de Belgique*, n° 16-17, aug. 1912, blz. 735; ook als brochure verschenen, blz. 7, 8 en 11.

8° *Onze taal*, omdat in de Vlaamse scholen het Frans slecht behandeld wordt.

Daar het hem, in het huidig staatsverband, onmogelijk toeschijnt de Walen te bevredigen zonder de Vlamingen te krenken en omgekeerd en daar een versmelting der twee rassen onwenselijk en ook onmogelijk is, moeten ze van elkaar gescheiden leven, maar naar het voorbeeld van Zwitserland in een federale staat verbonden blijven. « Ce sera tout à coup que l'on se trouvera un jour, brusquement, si l'on continue à fournir des griefs à cette irritation, en présence du problème tout entier de *l'indépendance wallonne*. » « La séparation sera donc, avant tout, ce que les circonstances la feront. » « Au pis aller, si c'était la séparation complète, pourquoi ne pourrait-elle pas se réaliser dans la concorde et l'harmonie? Si nous étions des Etats unis comme la Suisse ou l'Amérique, si nous avions notre *Home Rule* comme l'Irlande, le mal serait-il si grand? »

Une Belgique faite de *l'union* de deux peuples indépendants et libres, accordés précisément à cause de cette indépendance réciproque, ne serait-elle pas un Etat infiniment plus robuste qu'une Belgique dont la moitié se croirait opprimée par l'autre moitié (21)? »

« Vous avez préconisé avec émotion, la force par *l'union*, par l'entente loyale et cordiale. On ne saurait mieux dire. L'union fait la force, mieux que ne pourrait la faire l'unité (22). »

In 1912 beschouwden de Fransgezinden Destrée's aanklacht vooral als een wonderbare troefkaart die zij tegen de Flaminganten op tweërlei wijze konden uitspelen: eensdeels heette het in hun pers en op hun vergaderingen, dat Destrée slechts olie had gegoten op een vuur dat eigenlijk door de Vlaamse Beweging was aangestoken, en dat nu de Belgische eenheid en zelfs de economische voorspoed van Vlaanderen aan vernieling blootstelde. Anderdeels beweerde bv. Roland de Marez, hoofdredakteur van de ernstige *Indépendance belge*, dat « de Vlamingen een voorstel tot scheiding met handgeklap zouden begroeten ». In de grond hoopte men dus de Vlaamsgezinden te verschrikken en ze tevens bij ordelievende mensen hatelijk te maken.

De eerste reakties van de Vlamingen op het Waalse voorstel tot bestuurlijke scheiding waren

echter afwijzend. In dezelfde maand waarin Destrée zijn *Lettre au Roi* had laten verschijnen, werd te Antwerpen het 32° Nederlands Taal- en Letterkundig Kongres gehouden. De algemene voorzitter, Pol de Mont, werd geestdriftig toegejuicht toen hij op 26 augustus 1912 in zijn openingsrede verklaarde dat de Vlamingen de Bestuurlijke Scheiding niet vreesden, maar ze ook niet wensten en overigens overtuigd waren dat de taalkwestie zonder die scheiding kon en zou opgelost worden (23). Hij was begonnen met te verklaren dat nooit uit de Vlaamse rangen één stem opgegaan was om de bestuurlijke scheiding te vragen en dat geen enkele Vlaming zich aangesloten had bij de voorstellen van Jennissen, hoewel zij veeleer reden daartoe zouden gehad hebben. De Vlamingen hoeven waarachtig niet bang te zijn voor deze bestuurlijke scheiding. Zij zou hen grote stoffelijke en nog groter nationaal-zedelijke voordelen brengen en als de Walen volharden in hun eis tot scheiding, dan zouden de Vlamingen zich ook erbij neerleggen. De Vlamingen wijzen echter de scheiding van de hand omdat zij zich niet alleen Vlamingen voelen maar ook trouwe en loyale staatsburgers; omdat zij denken dat België niet te groot en te sterk is of voldoende tegen gevaren gewaarborgd om nutteloos de eendracht en de eenheid van zijn uit twee nationaliteiten bestaande bevolking in gevaar te brengen; omdat het niet zozeer nationale als politieke motieven zijn die schuil gaan achter de eis van de Walen nl. die van een socialistisch Wallonië tegen een katoliek Vlaanderen. Pol de Mont ontkende dat deze tegenstelling bestond. Hij verklaarde zich overigens bereid zo nodig de wetgeving (d.w.z. de kieswet) te herzien om aan een dergelijke toestand te verhelpen en deze tegenstelling te overbruggen, maar hij wilde ook hierom van geen scheiding weten die ons zou verzwakken. De Vlamingen, besloot Pol de Mont, willen het hele taalvraagstuk oplossen zonder maar in het minst de eenheid van het vaderland in gevaar te brengen en ze zijn vast besloten, ondanks hun getalsterkte, nooit daarbij hun toevlucht te nemen tot dwang tegenover de Walen.

(21) *Lettre au Roi...*, brochure, blz. 24 en 25.

(22) Deze laatste zin is nu de ondertitel van het door André Renard gestichte weekblad *Combat*, Luik.

(23) Die Openingsrede staat in de *Handelingen van het 32° Ned. Taal- en Letterkundig Kongres*, blz. 47 en werd later als brochure verspreid.

Leo Meert-de Mullewie, voorzitter van het *Vlaamsch Handelsverbond*, verklaarde op het Kongres dat de Vlamingen hun bestuurlijke scheiding niet aanvaardden. « Maar... eenmaal dat gij zult afgezien hebben van een plan dat geheel tegen u uitvalt, blijft toch de kwestie gesteld. Wanneer in een land twee volkeren dezelfde rechten niet genieten, dringt zich de *bestuurlijke scheiding* op. Welnu, wij, Vlamingen, we onthouden dit. Ons volledig taalrecht zult ge ons schenken, of we richten u op de borst het wapen dat gij zelf gesmeed hebt : we dreigen u dan zelf met eene bestuurlijke scheiding (24). » Treffend wordt de Vlaamse houding weergegeven in een lezing van Mr. A. Van Roy voor het Algemeen Nederlands Verbond (ANV) Antwerpen : « Wil de Waal nu de Bestuurlijke Scheiding, ons is het goed. Komt ze er, dan zullen wij ze aanvaardden. Er voor strijden doen we echter niet. We hebben eerst ander werk. We moeten er voor zorgen de bestaande grieven weg te ruimen... ».

Het meest opgemerkt in Vlaanderen werden echter de antwoorden op de brief van J. Destrée uitgegeven door Hippoliet Meert en Emiel Wildiers. Vooral het antwoord van H. Meert, sekretaris van het Algemeen Nederlands Verbond, *Réponse à la Lettre au Roi de M. Destrée* trok de aandacht door zijn soliede dokumentatie en werd daarenboven zeer overvloedig verspreid. Aanvankelijk schreef H. Meert zijn antwoord als een bijdrage voor de *Revue de Belgique*. De directeur van het tijdschrift, Maurice Wilmotte, weigerde het op te nemen en het verscheen dan in het Frans in het augustus-septembernummer 1912 van *De Vlaamsche Hoogeschool* (25). Hierin werden Destrée's acht aanklachten (*Ils nous ont pris...*) met overvloedig cijfermateriaal weerlegt. Er valt op ideologisch gebied weinig of niets in aan te tekenen. Het opgeworpen vraagstuk van de Vlaams-Waalse verhoudingen op nationaal gebied wordt er niet eens in behandeld als nationaliteit-kwestie. Het betoog van Meert is een Vlaams grievenschrift geworden, waarvan de toon op verschillende plaatsen zeer scherp is en afsteekt bij het literair betoog van Destrée. Meert verklaarde, zoals Pol de Mont en Wildiers, dat de Vlamingen hun rechtshersel langzaam maar zeker zouden verkrijgen, zonder een Bestuurlijke Scheiding die zij niet wensten. Maar met Pol de Mont en tegen Wildiers zei hij ook dat de Vlamingen van die

scheiding niets te vrezen hadden. Als standpunt tegenover de bestuurlijke scheiding moet men een onderscheid maken tussen de persoonlijke mening van Meert en die van zijn vrienden in wiens naam hij beweert te spreken. Hij verklaart inderdaad zijn persoonlijke mening nog niet te willen uitspreken. Hij zelf vreest de kwalen niet die men van de bestuurlijke scheiding voorspelt, want anders zou Zwitserland niet bestaan. Hij is persoonlijk van mening zoals Jennissen dat een autonoom Vlaanderen en een autonoom Wallonië een sterker België zouden maken. Hij dringt evenwel niet aan en geeft eenvoudig de overheersende mening weer onder de flaminganten (26). De scheiding zou een einde maken aan al de grieven en nochtans ziet men de flaminganten niet luidruchtig toejuichen. Zij blijven kalm. *Vele Vlamingen*, zoals de vele Walen, denken dat deze scheiding misschien niet zonder gevaar zou zijn. Zij verkiezen boven alles nog een onafhankelijk België, waar het voor de Vlamingen langzaam voorwaarts gaat : zij vragen alleen maar geen overheersers en geen overheersten.

Het standpunt van de « vele Vlamingen » t.o.v. Wallonië en het Belgisch vaderland vindt men wellicht beter terug bij de Antwerpse advocaat Emiel Wildiers in zijn boekje *De Bestuurlijke scheiding van Vlaanderen en Wallonië. Antwoord aan Heer J. Destrée die het nodig achtte een beroep te doen op de Koning* (27). Wildiers is *princiepelijk* tegen de scheiding. In een voorafgaande brief aan Destrée stuurt hij hem het verwijt toe dat hij onverdiende schuld op de Vlamingen heeft gelegd. Hij vraagt hem te luisteren naar het antwoord, zowel van hemzelf, Wildiers, als naar meer bevoegden, « en gij zult denzelfden eerbied koesteren voor onze beweging, als voor den strijd der Hongaren, der Tsjekken, der Rumeniërs, der Croaten, der Polen, voor eigen volksbestaan, voor eigen taal en eigen kunst ».

Gij zegt : er zijn geen Belgen. « Ik dank voor

(24) *Handelingen*, blz. 143.

(25) Het verscheen een tweede keer in een Nederlandse Franse brochure (Gent, Plantijn, 1912 en 1913) en een derde keer met Destrée's brief vooraan. De Nederlandse tekst werd door het Willems-Fonds uitgegeven (uitg., nr 296, Gent, 1912). Die brochures werden met duizenden verspreid.

(26) H. MEERT, *Antwoord op den brief aan den Koning over de Scheiding van Wallonië en Vlaanderen van den Heer Jules Destrée*, Gent, 1913, blz. 7 in voetnoot.

(27) WILDIERS, *a.w.*, Nederlandse en Franse tekst, Antwerpen, 1912, 23 blz.

dit manhaftig en eerlijk woord, want gij hebt de waarheid gezegd. » Wildiers haalt hierop met instemming de betreffende passus aan uit de brief van Destrée die op dit vraagstuk betrekking heeft : de eigenschappen van Vlamingen en Walen, de soorten « Belgen » die men kan vinden onder de ambtenaren en in Brussel. Wij zijn het met u eens dat er in etnische zin geen Belgen bestaan : « er is zo min een Belgische ziel als er kan gesproken worden van een Belgische kunst ». Maar, « er zijn Vlamingen en Walen, die alhoewel hun eigen taal en landaard getrouw, oordelen dat België een staatkundige reden van bestaan heeft... ». De voornaamste voorwaarde is echter : evenwicht van rechten. « Wij zijn het insgelijks met u eens dat ene samensmelting van twee rassen een onmogelijkheid is, strijdig met de natuur. »

Het is echter een dubbele onwaarheid te zeggen dat de Vlaamse Beweging haar doel bereikt heeft en thans de Walen bedreigt. « Wij zijn nog ver het recht te bezitten van elk onafhankelijk volk zich vrij te ontwikkelen naar eigen aard en taal. » Hebben wij recht op een eigen kultuur, overeenstemmend met ons wezen, onze geest, ons hart ? Wij vragen te mogen leven als volk, niet als een vernederd en veroverd volk, maar als een vrij volk. Wij willen geen verfranste burgers en Vlaams werklieden : wij willen één volk zijn. Gij, Destrée, ziet maar één middel : de scheiding. Wij, Vlamingen, hebben daarin nooit ons heil gezocht. Uw bestuurlijke scheiding is trouwens een « wetgevende scheiding », de vernietiging van ons land.

« Wij vragen de bestuurlijke scheiding niet als Vlamingen, maar als Belgen wensen wij die niet, omdat wij overtuigd zijn dat de Mogendheden er weldra een voorwendsel zouden in vinden om ons bij hen in te lijven. » Beide volken moeten kultuurvolken worden, aan de spits van de beschaving staan. Dit is alleen mogelijk door broederlijkheid en erkenning van elks rechten. « Wallonië aan de Walen, Vlaanderen aan de Vlamingen en België aan ons allen. Zo zullen vrede en liefde heersen midden ons » — aldus het slot van dit antwoord.

Vergelijkt men het stuk van Meert met dat van Wildiers, dan stelt men vast dat de toon van het antwoord van Meert die is van de polemist en van de propagandist, hartstochtelijk, soms scherp en spottend. De toon bij Wildiers is heel anders.

Het is werkelijk, zoals het motto aangeeft : *Omnia fraterne*, waarbij één ogenblik zelfs kan gedacht worden aan de beruchte verdoezelingen van het advokatempleidooi. Aldus antwoordt Wildiers, op de beschuldiging dat de Vlamingen uiteindelijk toch overdrijven, met een brede schets van de toestanden in Vlaanderen en daartegenover de formulering van een zeer algemeen programma, dat bijna geen houvast meer geeft. Het blijft alles zeer vaag, de hoeken zijn afgerond en alles is berekend op een verzoenend slot. Over de posities van Meert en Wildiers is echter geen twijfel : Meert staat persoonlijk eerder gunstig en zijn antwoord gaat niet tegen de bestuurlijke scheiding, doch tegen de voorgewende grieven van Destrée ; Wildiers daarentegen staat op een Belgisch nationalistisch standpunt, ofschoon hij de dualiteit van Walen en Vlamingen in de staat vooropstelt en in dit opzicht aansluit bij Destrée. Het stuk van Meert is een flink gedocumenteerd betoog ; de brochure van Wildiers is een handig pleidooi zonder grote diepgang.

Op de jaarlijkse algemene vergadering van het Willemsfonds op 27 oktober 1912 hield Professor Camiel de Bruyne, schepen van onderwijs te Gent, een toespraak over *De bestuurlijke scheiding* en Mr. Verhaegen bestreed ze op het kongres van de Belgische Volksbond. Professor De Bruyne, vaststellend dat men in Vlaanderen zeer kalmpjes op de Waalse eis tot scheiding reageert, zegt echter aan het slot van zijn uiteenzetting over dit Vlaamse standpunt : « Zeer dikwijls reeds werd het gezegd en herhaald : *Wij Vlamingen, vragen de scheiding niet !* hoe groot het aantal onzer grieven ook nog zijn moge... Maar het zou een verregaande naïveteit zijn te gaan denken dat wij de scheiding *vrezen* : afgezien van de twee voorgaande standpunten, mogen wij verklaren dat de scheiding opeens, en als bij toverslag al onze Vlaamse verzuchtingen zou verwezenlijken ». Men make zich echter geen illussies — voegde de spreker er nog aan toe — zolang de Walen met het beste deel van de kaas kunnen gaan lopen ten nadele van de hongerende Vlaming, zullen zij er zich wel voor wachten er vrijwillig uit te trekken !

In Vlaanderen werd het scheidingsvoorstel van Destrée dus zeer koel onthaald. Het werd op een socialistisch arrondissementkongres te Antwerpen op 22 december 1912 zelfs openlijk gelaakt in de

volgende dagorde : « De vergadering, overwegende dat de handelwijze van gezelschap Destrée in zake bestuurlijke scheiding onsocialistisch is, drukt den wensch uit dat door de partij de houding van gezelschap Destrée en van de socialisten die voor de bestuurlijke scheiding ijveren, afgekeurd worde... ».

In Wallonië wint intussen de scheidingsgedachte veld. Op 20 oktober 1912 wordt op het Waals Kongres te Charleroi de *Assemblée wallonne* opgericht, in de werkelijke zin bedoeld als Waals parlement, samengesteld op grond van 1 afgevaardigde op 40.000 inwoners. Het telde 30 Kamerleden, 9 senatoren, de voorzitter van de Henegouwse provincieraad, de burgemeesters van Luik en Namen, verschillende provincie- en gemeenteraadsleden en een aantal Waalse letterkundigen. In Art. 9 van de statuten bevestigde de *Assemblée wallonne* « dat België slechts zijn toekomst kan vervullen door de vereniging van de twee volkeren, waaruit het bestaat, vereniging op een wederzijdse onafhankelijkheid steunend en uit een rechtmatige en vriendschappelijke verstandhouding gesproten ».

Dit programma bevatte dus de politieke zelfstandigheid voor Vlaanderen en Wallonië. De *Assemblée* werd verdeeld in 9 kommissies, wiens benaming herinnert aan ministeries en waarvan de voorzitters het « Middelcomiteit » vormden die de toekomstige Waalse regering moest worden. Samenstelling : *Commission de l'Intérieur*, Paul Pastur ; *Relations extérieures*, Georges Lorand ; *Sciences et Arts*, F. André ; *Travaux publics*, *Chemins de Fer, Postes et Télégraphes*, E. Buisset ; *Justice*, Magnette ; *Agriculture*, Hambursin ; *Défense nationale*, Hennebicq ; *Industrie et Travail*, Troclet ; *Finances*, L. Dechenne. J. Destrée, die het Kongres had voorgezeten werd tot algemeen sekretaris van de *Assemblée* aangesteld. Deze stelde zich aan alsof de scheiding reeds voltrokken was en nam op 16 maart 1913 een nationaal-Waalse vlag, de rode Gallische haan op geel veld met de strijdkreet « Liberté » en de wapenspreuk « Wallon toujours ». Die vlag werd zelfs aan sommige stadhuizen gehesen. Minstens tweemaal per jaar moest de *Assemblée* in één der Waalse steden vergaderen, daaronder werd Brussel gerekend. De katholieke regering de Broqueville (1911-1913) onderhandelde met de *Assemblée* en erkende twee « délégués de l'Assemblée Wallonne auprès du Gouvernement ». Toch is zij

niet geslaagd als eenheidsbeweging voor het wallingantisme.

De eerste spontane reacties van Vlaamse zijde op Destrée's brief waren afwijzend. In 1913 en 1914 komen meer positieve Vlaamse reacties los. Positief kan men wel de houding niet noemen van Lodewijk Dosfel (1881-1925) die de bestuurlijke scheiding einde 1912 nog een onduidelijk begrip vond, maar de toon van zijn opmerking en de wens « om de taalkwestie in haar geheel op te lossen en niet zoals nu met stukjes en brokjes » kan evenmin afwijzend genoemd worden. Het is toch opvallend dat Dosfel, in zijn voorstel tot wetenschappelijke uitdieping van de Vlaamse Beweging, voor de eerste studiedag die hij wilde houden in 1914 als eerste punt ook de bestuurlijke scheiding met haar implicaties en gevolgen op de dagorde wilde plaatsen.

Positief was de houding van zekere jonge kringen, zowel vrijzinnige als katholieke. De studentenkring *De Klauwaertszones* te Antwerpen verdeeldt in zijn maandblad *Harop* van meet af aan de bestuurlijke scheiding. In *De Goedendag* van maart 1913, verschijnt een artikel van Marcel Minnaert tegen de tweetaligheid en, met Destrée, tegen de « âme belge ». « Wij voelen niets, absoluut niets voor België — schrijft de jonge Minnaert — iederen weet toch wel dat de revolutie van 1830 alleen door Walen en Fransen werd gevoerd en dat het slechts per ongeluk was dat België daaruit geboren werd ; het eigenlijk doel was ons bij Frankrijk in te lijven. Dus wij zijn het wel eens : het Belgisch vaderland bestaat niet ». In oktober 1913 verschijnt in ditzelfde tijdschrift een artikel van Bob Van Genechten met een oproep tot de Walen voor « de vriendschappelijk bestuurlijke scheiding ». In oktober 1913, op de feestzitting van de Vlaamse Bond der studenten en van de Meisjesstudiekring in het ateneum te Antwerpen, werd de spreker Alberic Deswarte met daverend applaus begroet toen hij verklaarde de Waalse uitdaging tot bestuurlijke scheiding te aanvaarden.

Tot zover de reacties van vrijzinnige jongeren te Antwerpen, waarvan een aantal zal terechtkomen in het aktivisme. Aan katholieke zijde vinden we in *De Vlaamsche Vlagge* van 1914 een bekentenis tot zelfbestuur : « de bestuurlijke scheiding staat voor ons als de doelmatigste, de kortste, de

zekerste uitweg voor ons volk ». Wanneer men de vraag stelt of dit de enige oplossing is en wij dan onze gevoelens doen zwijgen om alleen ons verstand te laten spreken, dan zegt dit laatste ons dat er nog een andere oplossing is : « de volkomen gelijkstelling tussen Vlaming en Waal, het bevoorrechten van het weelderig opwassen van 't Vlaamse volksleven, ophouden de tweetaligheid in handen te werken ». Blijft men ons dit weigeren, dan is de tijd gekomen om niet meer « met smeken en beden, maar met onverbiddelijke kracht uw levensrecht te eisen, dan is het tijd om met alle kracht te ijveren voor de bestuurlijke scheiding ».

In maart 1913 verschijnt te Antwerpen een brochure van Flor. Peeters, lid van de *Nederduitse Bond*, die de bestuurlijke scheiding verdedigd had in een algemene vergadering van het Algemeen Nederlands Verbond. « Er zijn twee middelen om aan de eeuwigdurende fopperij, waarvan het Vlaamsche volk het slachtoffer wordt, een einde te stellen en dat is ten eerste de stichting van een Vlaamsche onafhankelijke partij en ten tweede de bestuurlijke scheiding. »

In het Parlement ondersteunt Doctor Van de Perre zijn eisen met de waarschuwing : de bestuurlijke scheiding klopt aan de deur, wij wensen ze niet maar vrezzen ze evenmin. Van grote betekenis is dat het Leuvens katoliek weekblad *Hooger Leven*, tolk van de oud-hoogstudentenbonden, op 31 januari 1914 een hoofdartikel publiceerde voor de bestuurlijke scheiding, al nam de redactie zelf geen stelling. Het luidt als volgt (28) : « De Bestuurlijke Scheiding is alleen bij machte om de kennis van het Vlaamsch tot een zaak te maken van algemeen belang in Vlaanderen...

Kan een voorstel van scheiding in Vlaamsch België rekenen op een gunstig onthaal ? Ongetwijfeld...

Door de Bestuurlijke Scheiding zal België behoorlijk toegerust zijn om zijne bestemming, het doeleinde en de eenige reden van bestaan van elke volmaakte burgerlijke maatschappij, te bewerken ; dat is : om de geestelijke ontwikkeling en beschaving, evengoed als de stoffelijke welvaart onder het volk te bevorderen. Dan ook zal het niet meer noodig zijn aan den Vlaming wijs te maken dat hij het Belgisch vaderland moet beminnen ; het zal hem immers mogelijk zijn dat van

zelf en natuurlijk te doen, zonder Vlaanderen te verloochenen ». Dit artikel is een van de tekenen die erop wijzen dat op dat ogenblik de gedachte aan bestuurlijke scheiding de geesten in zekere Vlaamse kringen reeds bezighield.

Ook op politieke vergaderingen wordt het vraagstuk in het openbaar geworpen. Het jaar 1912 bracht de bespreking van de nieuwe Legerwet in de Kamers waar de Vlamingen, op grond van de besluiten van de *Grievenscommissie* van 1857 tevergeefs de splitsing eisten van het Belgisch Leger in Vlaamse en Waalse eenheden. Het *Vlaamsche Legercomiteit* hield daartoe op 5 januari 1913 een meeting te Antwerpen waar volksvertegenwoordiger Adelfons Henderickx uitriep : « Wanneer ons geene voldoening wordt gegeven dan zullen wij, die steeds het voorbeeld gaven van vaderlansliefde, met Destrée de Bestuurlijke Scheiding vragen ».

De Vlaamse en Waalse pers hield zich terzeldertijd meer en meer met de gedachte aan bestuurlijke scheiding bezig en o.a. was de *Vlaamse Gazet* van 6 en 9 maart en 11 december 1913 in artikels als « De Bestuurlijke Scheiding en Legerinrichting », alsook *Het Handelsblad van 24 november 1913* duidelijk genoeg. Frans-Belgische bladen als *La Réforme* (1890), *La Chronique* (1890), *Gazette de Charleroi* (1911), *l'Etoile Belge* (1911), *L'anti-Flamigant* (1912) en *L'Indépendance Belge* (1912) spraken zich meestal in gunstige zin uit voor de bestuurlijke scheiding.

Men mag daarnaast gerust beweren dat de Legerwet van 1912 en haar ongunstige afloop voor de Vlamingen de ontwikkeling van de scheidingsgedachte in de hand werkte zodat advocaat Alberik de Swarte ; socialistisch strijder en na de oorlog senator, tijdens de Guldensporenfeesten in de Handelsbeurs te Antwerpen (1913) zonder tegenspraak kon zeggen :

« Aldus, strijdgenooten, betreden wij de nieuwe wegen, welke de onoverschatbare Julius Mac Leod ons heeft voorgespiegeld. Zullen ze leiden tot de beruchte « Bestuurlijke Scheiding ? » Wij antwoordden : Luidt dat woord in 's tegenstrevens

(28) DE BRUYNE, *a.w.*, blz. 198 ; Eenige vooroorlogsche stemmen..., *a.w.*, blz. 65 ; K. VAN DEN OEVER, *De Vlaamsche Beweging*, blz. 124 en 122 ; Dr. Jur. W. HOUTMAN, *Vlaamse en Waalse documenten over Federalisme*, Schepdaal, 1963, blz. 34-37.

mond als eene bedreiging, dan lachen we om den vogelschrik. Doelt men op eene meer gewestelijke indeeling van België of een zelfstandig bestuur der Provinciën, op eene federatie van eentalige staten-in-den-Staat, op eene aanpassing der Helvetische kantonale inrichting, dan begroeten wij daarin een duurzamen grondslag tot Waalsche en Vlaamsche wederzijdsche onafhankelijkheid en beste verstandhouding, een organische oplossing en voor goed, van het talen- en rassenvraagstuk, de onmiddellijke en triomfantelijke bekroning van onze oude maar voor immer gepaste en heilvolle leuze : « In Vlaanderen Vlaamsch ». Hiermede heb ik over hun herriemakende « séparation administrative » kortbondig uitgesproken hetgeen alle bewuste onder de vier en half millioen Vlamingen denken ».

Voor het Algemeen Nederlands Verbond houdt A. Van ROY te Antwerpen op 23 november 1913 een voordracht om aan te zetten tot de bestudering van de bestuurlijke scheiding die, volgens de spreker, aantrekkelijk schijnt. De Leuvense studenten propageerden het zelfbestuur van Vlaanderen in hun blaadje *Als 't Past*, waarvan maar een nummer verscheen.

De Vlaamse afwijzing van de bestuurlijke scheiding was dus niet zo absoluut als het de schijn had (29). Het federalistische zaad vond uiteindelijk in het toenmalige Vlaanderen een niet zo weerbarstige voedingsbodem. Er was inderdaad op de vooravond van de Eerste Wereldoorlog in de Vlaamse gelederen niet alleen een grote strijdvvaardigheid te bespeuren (strijd om een Nederlandse universiteit, om de legerwet), maar bovendien menig teken van kritische bezinning, van twijfel aan de oude methoden, van tasten naar verruimde doeleinden. De afwijzing door de Vlamingen, wordt, althans voor wat betreft de meest vooruitstrevende kringen, wel wat sterk beklemtoond door M. Basse. Het is bv. wel treffend dat drie van de vier vermelde, vrij terughoudende auteurs van antwoorden op de brief van Destrée reeds vóór het uitbreken van den oorlog voor de scheidingsgedachte gewonnen waren. A. Van Roy was een der uitgevers van het tijdschriftje *De Bestuurlijke Scheiding* (mei 1914).

Tot de vooravond van de oorlog was er geen werkelijke tegenstelling tussen België en de Vlaamse Beweging. Het ging over de taalwetten Cooremans en Wildiers was een trouwe leerling

en vriend van Cooremans. Toen ontstond al een stemming van ontevredenheid en onbehagen over het niet toepassen van de eerste verworven taalwetten en over het weinige dat overbleef van voorstellen in het parlement. Er waren moeilijkheden bij de vernederlandsing van Gent en bij de verschillende taalwetten die toen in behandeling waren. Als gevolg daarvan verspreidde zich de mening dat taalwetten het niet konden oplossen en dat bestuurlijke scheiding zich opdrong. Daardoor was aan de vooravond van de oorlog Mr. E. Wildiers, een leider van de kristendemokraten, van mening veranderd. Nadat de Vlaamse amendementen op de Schoolwet (1914) door de Regering verworpen waren, verklaarde Wildiers als voorzitter van het ANV-Antwerpen op de algemene vergadering van 1 februari 1914 : « Van heden af moeten we ons voor Bestuurlijke Scheiding verklaren, het is de eenigste oplossing (30) ». Op 8 februari zei dezelfde spreker op de grote volksbetoging belegd door het ANV : « Welnu gij die tegen ons zijt, vreest dat de verschoppelingen op hun beurt zullen roepen : Welnu, wij ook, wij willen de Bestuurlijke Scheiding als dat dan toch het eenige middel is om recht te bekomen » (Daverende toejuicing). Nog op 17 februari sprak Wildiers op een meeting te Gent : « Tot de Regeering zeggen we : « ge hebt ons verstooten ; we zullen dan ook krachtdadig en ondanks alles de Bestuurlijke Scheiding eischen » (langdurige toejuicing, verslag *Vlaamsche Gazet*). De heren H. Meert en A. Van Roy, nadat ze te Lier voor het ANV over bestuurlijke scheiding hadden gesproken, bereidden een propaganda-brochure voor die door het uitbreken van de oorlog verhinderd werd te verschijnen.

De *Blauwvoet* geeft als laatste van « Eenige vooroorlogsehe stemmen over de Scheidingsgedachte » een stuk uit *De Student*, tolk der Kat. VL. Studenten (36^e jaar, n^r 4) : « Hoe men de zaak ook draaie of keere, *zelfbestuur* onder een of anderen vorm is de uitkomst, tenzij... men aan alle Vlamingen den kop afsla... Mag een student voorstander zijn van *zelfbestuur*? Waarom niet? Hij kan zelfs niet anders. Want elke Vlaamsche daad die hij stelt voert bewust of onbewust naar *zelfbestuur*. Hij kan niet zeggen : Ik wil niet, en het

(29) W. HOUTMAN, *a.w.*, blz. 8-9.

(30) VAN DEN OEVER, *a.w.*, blz. 125-126.

toch doen. De fatale gang van het leven is nu eenmaal zoo. Het ware dwaas voor hem met den trein te rijden en er voor het eindstation te willen uitspringen : de trein zou toch zonder hem voortrijden ».

Het vraagstuk is nu gesteld door de flaminganten en op 29 maart 1914 vergadert te Brussel *Den Vlaamschen Volksraad*, de marcherende vleugel van de Vlaamse Beweging toen, en belast een commissie met het bestuderen van het vraagstuk der bestuurlijke scheiding. Aan Dr. Lodewijk Dosfel werd daarna de opdracht gegeven om het hele vraagstuk te bestuderen. In het Algemeen Nederlands Verbond werd op 25 april ook een commissie samengesteld.

Op 1 mei 1914 verschijnt te Gent een nieuw maandblad *De Bestuurlijke Scheiding* onder leiding van een aantal Gentse studenten, Alfons Sevens, Antoon Thiry, Marcel Minnaert, Reimond Kimpe, Leo Picard en de gebroeders A. en J. van Roy. Dit groepje werd een wegbereider voor het Vlaams Aktivisme tijdens de eerste wereldoorlog. Over omvang, invloed en verspreiding van het blad kan met redetwisten, maar het is er, verschijnt driemaal (1 mei, 1 juni en 1 juli) en wordt door de oorlog afgebroken (31). Het trad niet op als orgaan van een Vlaamse vereniging en vond bij geen enkel ander Vlaamsgezind blad enige aanmoediging. Het programma luidt in het eerste nummer : « Leve de Bestuurlijke Scheiding ! — Een kreet van Verlichting ! Ik ben de tolk veler vrienden, kameraden en kennissen, ik ben de tolk van honderden medevecters in den strijd, ja, de tolk ben ik van duizenden menschen om me heen ! Geen politieke aalmoezen, geen halfslachtige Vlamingen. De Vlamingen willen in hun eigen land zijn in België ! In Vlaanderen Vlaamsch... en niets dan Vlaamsch, en leve, leve de Bestuurlijke scheiding ». Na een lofrede aan de Vlaamse strijders, volgt een reeks verwijten aan de « onwaardige Vlaamschgezinde politiekers ». De Vlaamse voor mannen worden één voor één aangevallen, Frans Van Cauwelaert, Louis Frank en C. Huysmans. Deze laatste had zich op een meeting met Persoons en Wildiers (die zich reeds voor bestuurlijke scheiding uitsprak) tegen de bestuurlijk scheiding uitgesproken.

Nummer 2 is vooral gericht tegen de partijpolitiek en bevat een uitgebreide bespreking van

Wallonië, een boek van J. Destrée (32), A. Er zijn geen Belgen, B. Ze hebben ons ontnomen ; De Bestuurlijke Scheiding : « Nu meent men dat de « clou » gaat komen, hé ? — Welnu ; over bestuurlijke scheiding : geen woord ! Het begint duidelijk te worden. Het artikel van Willem heeft het ons bewezen ! de Walen hebben alleen gedreigd met het spook der Bestuurlijke Scheiding ; maar nu wij ernstig en trotsch den handschoen opnemen, gaan ze op de vlucht. Welnu, ditmaal is het onze beurt. Wij eischen nu bestuurlijke scheiding, en we zullen het zoo gauw niet opgeven » !

Nummer 3 schrijft over de bestuurlijke scheiding o.a. : « De Vlaamsche grievenscommissie van 1857 vroeg ze reeds. Meer dan vijftig jaren later ontdekte Destrée dat middel om het zoo brandend taalvraagstuk in België op te lossen ». De artikels zijn alleen ondertekend Testor I, II en V en bevatten hoofdzakelijk propaganda voor de bestuurlijke scheiding en kritiek op vooraanstaande personen. Spijtig dat de oorlog uitbrak want in n° 2 wordt in *verantwoording*. *Ons Optreden* beloofd : « De brandende vraag « De Bestuurlijke Scheiding » zal door ons grondig worden ingestudeerd, nadat de plaats schoon is gemaakt, maar we zullen dikwijls op hetzelfde terug keeren met steeds nieuwe bewijzen en argumenten : Wij moeten Vlaamschgezinden zijn buiten allen partijgeest, van zulke Vlaamschgezinden alleen kan de bestuurlijke scheiding worden verwacht ». In de volgende nummers zou misschien interessanter lektuur geboden worden. Daags voor de oorlog gaf het blad een brochure uit : *Frankrijk in Vlaanderen*, die een gedeelte samenvatten van Maurits Jossons boek. *Frankrijk de eeuwenoude vijand van Vlaanderen en van Wallonië*, omdat het « van zulk prikkelend belang » was, voor de nieuwe richting in de Vlaamsche Beweging, onder de leuze : leve de bestuurlijke scheiding.

Het groepje aanhangers was trouwens maar heel klein (33). Dit leidt men af uit wat een lofredenaar, Michel van Vlaanderen, Gents student en toneelspeler, ervan zegt in het maandblad voor leerlingen van het middelbaar onderwijs, *De Goe-*

(31) Deze drie eksemplaren zijn aanwezig in de Gentse universiteitsbibliotheek.

(32) DESTREE, *Wallonië*, Parijs, A. Messin, 1914, 113 blz.

(33) *Activisten*, blz. 32-35.

dendag, 22^e jaar, n° 4, 1916. Hij noemt al de namen op die hij kent : nog geen dozijn, studenten en oud-studenten, in drie grote steden. Sprekend over « de ontwikkeling der Vlaamse Beweging » schrijft hij (in vereenvoudigde spelling) :

« De vroegere orangistische, dus revolutionaire beweging, was stilaan in handen gekomen van die mensen, die Professor Mac Leod dan ook zoo typies de boerenkrijg-flaminganten noemde.

Maar die toestand kon natuurlijk niet blijvend zijn : verandering moest komen ; de oude goeie geest moest toch éénmaal weer opflikkeren. Wanneer dit gebeurde ? Ik meen het niet mis te hebben als ik zeg dat dit gebeurde in 1904-1905..., en als je namen hebben wilt meen ik te mogen noemen, eerst en vooral Prof. Mac Leod, met zijn jongere geestesverwanten, de eerste leden van « Ter waarheid », studentenkring aan de Hoogeschool te Gent, Dr. Oscar de Gruyter, Dr. A. Jacob, Dr. Med. A. Picard, Mr. H. Picard, Mr. A. van Roy, Dr. Med. J. van Roy en anderen (34). Als gevolg van die revolutie in de Vlaamse Beweging, verscheen te Gent, eenige maanden vóór den oorlog. *De bestuurlijke Scheiding* ; te Antwerpen en te Brussel kwam de uitwerking niet tot openlijke uiting, maar werd echter in zekere groepen verspreid, zo te Antwerpen, vooral in een vrienden-groep van oud-leden van de « Vlaamse Bond », met als spil Dr. Jacob en te Brussel bij de studenten van « Schild en Vriend », met als laatste leider Dr. Mr. Lucien Brulez ; te Gent mag ook genoemd worden de Studentenafdeeling van het Algemeen Nederlandsch Verbond, met Minnaert en Leo Picard, terwijl de Groeningen-Wachten niet uit het oog mogen verloren worden.

Wat was nu *het* revolutionaire in de nieuwe richting, waarop de in de politieke kringen vastgesnoerden, en de in de loges gedriden, zoo woedend waren ?

Vlaanderen *niet als onderdeel* van een ander iets beschouwen, maar wel *Vlaanderen als Vlaanderen*, dat was dus tevens *afbreuk met de taalgelijkheid in Vlaanderen, afbreuk met de tweetaligheid in Vlaanderen* ; dat was dus ook streven naar *eigen bestuur*, onafhankelijk van gelijk wat, streven naar *eigen leger en eigen wetten*, streven naar *volkomen zelfstandigheid*. Zoover waren we dus gekomen, toen de oorlog uitbrak ; wij, jonge-

ren, schaarden ons samen onder de kreet : *Bestuurlijke Scheiding* » !

Reimond Kimpe schreef op 2 februari 1917 in de *Gazet van Brussel* : « De vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool was, door de zekerheid ze nooit te zullen verkrijgen, bijna het eenige doel geworden der beweging van voorheen. En 't was *maar heel even*, aan den vooravond van den oorlog, dat *in de vooruitstrevendste middens* werd ingezien, dat, zelfs al bekwamen we de vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool, zulks nog bij lange niet de oplossing was van 't vraagstuk, en dan ook *voor 't eerst en slechts als terugwerking van het « mouvement wallon »* de bestuurlijke scheiding werd geëischt ».

Toen Koning Albert op 7 september 1913 zijn blijde intrede deed te Bergen, sprak André, als ondervoorzitter van de Henegouwse provincieraad, een redevoering uit, waarin hij op politiek gebied algemeen stemrecht eiste en op nationaal gebied ruime autonomie voor het Waalse volk. In de *Revue de Belgique* van 15 oktober 1913 schreef Professor Wilmotte een artikel, « Un Geste pour la Wallonie », waarin hij o.a. uitweidde over de *Assemblée Wallonne*, die men zeer ernstig dient op te nemen. « Zij heeft haar vlag, haar kenspreuk, en morgen kan zij optrekken naar de strijd. Die strijd, wat is het anders dan de scheiding tussen de ondertekenaars van de overeenkomst van 1830 ? Wat is het anders dan die overeenkomst verscheurd, het nationaal leven in twee gesplitst, het Parlement machteloos, de Koning verplicht een keuze te doen tussen zijn onderdanen... ? Wij zijn tot daar niet, nog niet ; maar dat men oplette, het morgen ziet zwart van verrassing en bedreiging... De Waalse ministers moeten aan hun Vlaamse collega's zeggen, dat de *tiesses di hōie* (35) wel in staat zijn om in eens tot het ergste uiterste te gaan en de regering voor het voldongen feit te stellen. De ministers konden hun inzicht te kennen geven om zich uit het ministerie terug te trekken, wat dan het beheer der zaken aan de vertegenwoordigers van één helft van België zou laten, maar ook de gehele verantwoordelijkheid der gebeurtenissen... » Omstreeks

(34) Prof. J. Mac Leod verliet het land zodra de oorlog uitbrak, De Gruyter was aan het front. Al de anderen zijn activisten geworden.

(35) Luiks dialect, têtes de houille, opvliegende stijfkoppen, gezegd van de Luikenaars.

dezelfde tijd dreigde Professor Wilmotte ook in de *Chronique* met bestuurlijke scheiding.

Met die voorspiegeling van een federale staat waren echter zekere Walen nog niet tevreden. In Wallonië ontstaat een actieve stroming voor aanhechting bij Frankrijk met als voornaamste woordvoerders graaf Albert du Bois en Raymond Colleye de Weert. In maart 1913 schreef een der Waalse « ministers », Buisset, in *Le Temps* van Parijs een artikel waarin hij Frankrijk onbewimpeld uitnodigde om in onze politieke zaken tussen te komen. In april 1914 beweerde de heer Hallet in de Senaat dat bij eventuele volksraadpleging 90 % der Walen zich voor de aanhechting bij Frankrijk zou verklaren. Op 20 juli 1914 — de Duitsers begonnen aan hun mobilisatie — schreef *Wallonie*, in zijn eerste en waarschijnlijk enig nummer, de oproep : « Pour quarante sous vous

apportez une contribution efficace au mouvement annexioniste. Wij zijn hier 3 miljoen Walen die wachten dat Frankrijk zich zou herinneren dat wij ondanks alles Fransen zijn gebleven ». Raymond Colleye schrijft het onomwonden : « Het grootste getal Walen is annexionist. Er is een spoedige en duidelijke oplossing nodig van het angstwekkend rassenvraagstuk. Wat ons betreft, wij zien deze oplossing maar in de bestuurlijke scheiding eerst, in de aanhechting bij Frankrijk daarna ».

Het vraagstuk van de bestuurlijke scheiding was dus voor de oorlog reeds volop gesteld, eerst door de Walen die er het hevigst vóór waren. De eerste reactie van Vlamingen was afwijzend maar na verloop van tijd waren velen, door de moeilijkheden rond de behandelde taalwetten, tot de mening gekomen dat het de enige oplossing was.

